

Požadavek 5 letého počátečného stupňe ZŠ je možné podpořit 3 základnými argumenty:

- Analýza historického vývoje našeho školského systému ukazuje, že délka prvního stupně základní školy byla od vzniku soustavy národního školství v roce 1869 pět let /s výjimkou období tzv. nové koncepce od roku 1976/. Z hlediska naší národní tradice je současný 4 letý první stupeň základní školy spíše výjimkou, anomálií.
- Komparativní analýza školských systémů vyspělých evropských zemí prokazuje, že délka vzdělání na tzv. primární úrovni se neustále prodlužuje.
- Analýza současného stavu počáteční školy /mezi jiným výpovědi učitelů/ ukazuje, že její základní problémy souvisejí velmi výrazně se zkrácením prvního stupně o 1 rok.

K niektorým otázkam koncepcie základnej deväťročnej školy

Ludovít Hrdina

Základná deväťročná škola má mať charakter jednotnej vnútorne výraznej diferencovanej školy, ktorá má vychádzať z chápania dieťaťa ako skutočného subjektu výchovy a vzdelávania. Dieťa má mať možnosť slobody konania, uplatňovania nielen svojich schopností, zručností a návykov, ale aj využívania tvorivosti a záujmov, ktoré môžu mať výrazný podiel na rozvoji jeho osobnosti.

Úlohou základnej školy je vychovávať a vzdelávať. Vychovávať tak, aby každý žiak svojou prácou, vystupovaním, postojmi a názormi mohol pozitívne vplývať na svoje okolie a aby mohol rozvíjať a upevňovať svoje charakterové vlastnosti, ktorými sú: základné životné ciele, vzťah k ľuďom a sebe samému, vzťah k práci a povinnostiam a voľové vlastnosti.

Vzdelávaním má žiak nadobudnúť prostredníctvom poznatkov, zručností a návykov také spôsobilosti, aby ich vedel využiť v ďalšom štúdiu a v živote. Celú túto výchovu a vzdelávania je nutné vidieť v kontexte intelektuálneho, morálneho, citového, psychického, spoločenského i fyzického rozvoja žiaka.

1. Výber poznatkov. Každá škola, teda i základná, má vychádzať z profilu absolventa školy. Absolventovi školy sa stanovuje, akým obsahom vzdelávania musí prejsť, aby ním nadobudnuté poznatky, schopnosti, spôsobilosti, zručnosti, ale aj získané skúsenosti mohol ďalej využívať.

Základom pre obsah vzdelávania je výber poznatkov. Pri výbere poznatkov mali by sa rešpektovať dva prístupy: Pohľad "zhora" a pohľad "zdola". Pohľadom "zhora" rozumíme tie poznatky, ktoré sú závislé od spoločenských požiadaviek, rozvoja techniky, jednotlivých vedných disciplín i kultúry. Pri pohľade "zdola" vychádzame zo samotného žiaka. Zohľadňujeme pritom pedagogickopsychologické zásady učenia sa, podľa ktorých je možné určiť, do

ktorého ročníka môžeme včleniť daný obsah učiva, v akom rozsahu a akej náročnosti.

Náročnosť výberu poznatkov spočíva a/ v zapojení značného počtu odborníkov do tejto práce - expertov jednotlivých vedných disciplín, pedagógov, psychológov, sociológov, lekárov, metodikov vyučovacích predmetov, učiteľov a ďalších špecialistov. b/ v určení vyučovacích predmetov, c/ v pretransponovaní vedeckých poznatkov do školského jazyka/např. do učebníc/ tak, aby zodpovedali veku a intelektuálnej úrovni žiakov.

"Pokiaľ ide o ciele výchovy a vzdelávania, existuje v štátoch združených v Rade Európy veľká zhoda. Vyžaduje sa široké všeobecné vzdelanie, t.j. zvládnutie materinského jazyka, 1-2 cudzích jazykov, matematiky, dejepisu, zemepisu, občianskej výchovy a základných poznatkov z prírodných vied a techniky"¹⁴ t.j. fyziky, biológie, chémie, atď. K nim musíme zobrať do úvahy hudobnú výchovu, výtvarnú výchovu, telesnú výchovu ako i predmety polytechnickej povahy /termín polytechnický v našom ponímaní znamená ovládanie základných teoretických vedomostí a nedobúdanie manuálnych zručností vo výrobných situáciách/.

V niektorých štátoch sa už prekonal predmetový systém vyučovania. Tak vo švédскеj jednotnej základnej škole je integrováný predmet orientovaný na prírodu pozostávajúci z biológie, chémie a fyziky. Podobne v japonskej jednotnej základnej škole je predmet orientujúci sa na spoločenské vedy, ktorý integruje predmety dejepis, zemepis a občiansku výchovu.

V predmetoch či integrovaných predmetoch nemali by chýbať témy zamerané na výchovu k ochrane životného prostredia, na výchovu k mieru, na problematiku ľudských práv a pod.

O predmetoch, resp. integrovaných predmetoch základnej školy sa zmieňujeme z dôvodu, že ak sa na základe vopred stanovených kritérií určí náplň každého z nich, až potom je možné hovoriť o dotácii počtu hodín k týmto resp. integrovaným predmetom. Do spomínaných kritérií je potrebné zahrnúť napr. zistenie, či učivo patrí alebo nepatrí k základnému učivu, určenie náročnosti a rozsahu jednotlivých tém, možnosť výskytu témy alebo jej časti v inom predmete (integrovanom predmete), čiže uplatňovanie medzipredmetových vzťahov, tď. Dosť veľkou prekážkou však je otázka: Ktoré predmety integrovať? a ešte náročnejšou otázka: Ako integrovať?, aby existovala prepojenosť na predmety strednej školy.

2. Schopnosti a činnosti žiakov. Za dôležitejšie než poznatky u žiaka treba považovať jeho schopnosti a zručnosti. Myslí sa tým schopnosť žiaka "komunikovať s ľuďmi, schopnosť jednoducho a jasne formulovať myšlienky, schopnosť počúvať iných. Schopnosť postriechnúť to, čo je podstatné a schopnosť to podstatné zhrnúť, ... schopnosť nájsť riešenie problémov, schopnosť logického a kritického myslenia, schopnosť zhromažďovania, výberu a spracúvania informácií, schopnosť pracovať

výberu a spracúvania informácií, schopnosť pracovať individuálne, ako aj v tíme, schopnosť stále sa učiť a prispôbovať se novým situáciám. ..." 2).

Tak učiteľ má postupne krok za krokom učiť žiaka, ako sa má správne učiť, ako sa má správne vyjadrovať, usudzovať, ako si má žiak organizovať prácu, ako pracovať s učebnicou, rozumieť jej textu, vyberať z nej podstatné myšlienky, ale tiež triediť a porovnávať javy, ako písať dŕmáce úlohy a pod. Nanajvýš dôležité je učiť žiaka ako prístupovať k riešeniu úloh tvorivého charakteru.

3. Základné a rozširujúce učivo. Z doposiaľ vyslovených myšlienok vyplývajú dve otázky: a/ Akým obsahom naplniť vyučovacie predmety (integrované predmety)? b/ Do ktorého ročníka začleniť vyučovacie predmety (integrované predmety) tak, aby každý žiak dostal široké všeobecné a čiastočne odborné i polytechnické vzdelanie?

Jeden z možných prístupov je najprv stanoviť základné učivo každého predmetu. K základnému učivu patria tie tematické celky, časti, ďalej pojmy, objekty a javy, ktoré si musí žiak osvojiť, aby mohol porozumieť ďalšiemu učivu. Zároveň sem patrí učivo, v ktorom sa vysvetľujú základné a často frekventované pojmy a vzťahy medzi nimi, objekty a javy, s ktorými sa žiak stretáva v rozličných situáciách a ktoré môžeme považovať, že patria k všeobecnému vzdelaniu. Tieto základné a často frekventované pojmy, objekty, javy, atď. môžu vybrať iba experti pre daný predmet, resp. pre danú vednú disciplínu. Pri tomto výbere sa predpokladá úzka spolupráca teoretikov i praktikov, metodikov príslušných predmetov a učiteľov základnej školy.

Pre základné učivo každého predmetu je nutné určiť podstatné znaky, ktorými sa stanoví, či pojem, objekt, jav, alebo učebná látka do základného učiva patrí alebo nepatrí. medzi tieto znaky napríklad patrí usporiadanie učiva, primeranosť učiva veku a mentálnej úrovne žiakov, rešpektovanie medzipredmetových vzťahov, modifikácia základného učiva. Prvé tri znaky sú evidentné, štvrtým znakom - modifikácia základného učiva - sa myslí obmena. modernizácia. Znamená to, že ak sa do učebnej látky má včleniť z hľadiska spoločenských požiadaviek alebo rozvoja vednej disciplíny nové základné učivo, potom je nutné určiť, ktoré pôvodné základné učivo sa nahradí.

Rozsah základného učiva nemá byť nadmerný! Má tvoriť ucelený systém poznatkov, ktorý bude musieť žiak ovládať, aby mohol pokračovať v štúdiu na jemu vytypovanej strednej škole. Ďalšie dôvody, prečo rozsah základného učiva nemá byť nadmerný, sú: 1/ žiak potrebuje istý čas na to, aby sa s učivom zoznámil, pochopil ho, vedel ho použiť a v plnej miere absorbovať. Je teda výhodnejšie, aby sa o jednej veci či jednom probléme diskutovalo viac a hlbšie, než aby sa hovorilo o mnohých veciach a rozmanitých problémoch iba krátky čas. Takýto prístup k učivu a poznatkom nezabezpečuje, aby si žiak z nich uchoval myšlienky na dlhšie obdobie a vedel ich v štúdiu či v živote využívať. /

Poznatky sa dostávajú žiakom i ďalšími zdrojmi, ako sú televízia, film, rozhlas, časopisy, knihy, záujmové kružky, ale i kamaráti, rodičia a vôbec dospelí. Škola musí túto realitu akceptovať a zohľadniť ju pri obsahu vzdelávania.

Každý predmet mal by obsahovať okrem základného učiva i učivo rozširujúce, t.j. také, ktoré prehľbuje a rozširuje základné učivo o ďalšie poznatky. Učiteľ potom by mal právo vzhľadom k rámcových osnovým a vedomostnej úrovni žiakov určiť, do akého rozsahu a hĺbky je možné rozširujúce učivo preberať so žiakmi v škole.

4. Počty hodín a žiakov v triedach. Doposiaľ uvedené požiadavky je nutné dať do súvisu s počtami týždenných vyučovacích hodín pre jednotlivé ročníky základnej deväťročnej školy, Uvedieme jeden návrh: žiaci 1. ročníka maximálne 20 vyučovacích hodín, žiaci v najvyššom ročníku 1. stupňa základnej školy maximálne 24 hodín. Tento počet vyučovacích hodín postupne zvyšovať tak, aby žiaci troch najvyšších ročníkov základnej deväťročnej školy mali maximálne po 28 hodinách týždenne včítane povinno-voliteľných predmetov, žiaci jednotlivých vekových kategórií majú mať dopoludnia toľko vyučovacích hodín, aby na posledných z nich nepociťoval únavu, sústredenosť a rozptyľovanie. Žiaci by mali využívať svoje záujmy v nepovinných predmetoch odpoľudňajšieho vyučovania. Ich učiteľmi mali by byť buď interní alebo externí učitelia školy.

Trieda by mala mať 25 - 28 žiakov. Uvedené najvyššie počty žiakov v triedach nemali by byť prekročené z dôvodu, aby učiteľ mal dostatočný čas ako na vzdelávanie tak i na samotnú výchovu žiakov. Učiteľ musí mať individuálny prístup ku každému žiakovi triedy na riešenie problémov, ktoré sa ho bezprostredne dotýkajú.

Z hľadiska počtu vyučovacích hodín je nutné venovať najväčšiu pozornosť materinskému jazyku, matematike, ale tiež cudzím jazykom a telesnej výchove.

5. Diferenciácia žiakov. Z hľadiska diferenciácie žiakov je vhodné uvažovať, aby na základných školách boli predmety rozdelené na základné a povinno-voliteľné. Medzi základné predmety zaradíme tie, ktoré svojou náplňou bezprostredne súvisia s prípravou žiakov na strednú školu a zabezpečia ich všeobecno vzdelávaciu prípravu, ako napr. zo slovenského jazyka a literatúry, matematiky a pod. Základné predmety mali by byť povinné pre všetky základné školy. Na povinno-voliteľné predmety bude za môcť žiak podľa svojho záujmu prihlásiť na niektoré z vopred stanovenej skupiny predmetov, ktoré určí základná škola. ako náhle sa však žiak na predmet prihlási, stáva sa preňho povinným. Medzi povinnno-voliteľné predmety zaradíme tie, ktoré obohacujú poznatkovú sféru či rozvíjajú estetické čítanie žiaka v istom odbore, ako napr. o fyzike, zemepise, hudobnej výchove a pod. Diferenciácia mala by sa týkať všetkých základných škôl včítane škôl jazykových, matematických,

zameraných na telesnú výchovu a pod. Z uvedeného potom vyplýva, že voľba povinno-voliteľných predmetov bude závislá v značnej miere od profilácie učiteľov príslušnej školy. Je tu však zásadná otázka: "Ktoré predmety je možné považovať za základné a ktoré za povinno-voliteľné?"

Ak sa na povinno-voliteľné predmety budeme dívať z hľadiska počtu vyučovacích hodín, potom jeden z návrhov môže byť: prvý stupeň od 3. ročníka po 2 hodinách týždenne /venovaných napr. cudziemu jazyku/ alebo nemusí disponovať žiadnymi hodinami. Na druhom stupni v najnižšom ročníku je užitočné počítať so 4-6 hodinami týždenne a v troch najvyšších ročníkoch základnej školy až po 10 hodinách týždenne.

Doposiaľ sme hovorili o diferenciacii predmetov v rámci školy³. Teraz uvedieme ako je možné uskutočniť vnútornú diferenciaciu žiakov v rámci triedy⁴. Triedu môžeme rozdeliť podľa vedomostí a schopností žiakov v rámci jedného predmetu prinajmenšom do dvoch takmer rovnako početných skupín. Do prvej skupiny budú patriť talentovaní žiaci a žiaci, ktorí preukazujú hlbšie poznatky a záujem o daný predmet a dosahujú (preukázateľne) lepšie výsledky v učení ako žiaci druhej skupiny. Pritom jednu skupinu žiakov môže učiť jeden a druhú skupinu druhý učiteľ. Príklad: V 7. ročníku je zavedená diferenciacia v dvoch predmetoch - v jazyku anglickom a matematike - a každý predmet učia dvaja rozliční učitelia. Potom jeden žiak môže byť zadelený v jazyku anglickom do skupiny vedomostne lepších žiakov a v matematike do skupiny vedomostne slabších žiakov. Delenie do skupín je výhodné preto, že menší počet žiakov a rozdielnosť v ich vedomostiach či schopnostiach dávajú možnosť každej skupine určiť si vlastné tempo učenia sa a zvolit si takú náročnosť učebnej látky, ktorá bude pre žiakov skupiny vyhovujúca.

Pri takto zvolenej diferenciacii musíme dať odpoveď minimálne na dve otázky: "Na základe akých kritérií bude možné deliť žiakov do prvej resp. do druhej skupiny?" a "Ako budú žiaci týchto dvoch rozdielných skupín hodnotení?"

V rámci jednej skupiny je možné uvažovať o utvorení minimálne dvoch jej podskupín, aby učiteľ mohol výraznejšie diferencovať prácu žiakov počas vyučovacej hodiny a zaoberať sa s vedomostne najschopnejšími, talentovanými žiakmi jednej skupiny resp. vedomostne najslabšími žiakmi druhej skupiny. Triedu môžeme rozdeliť i vtedy, ak ide o dva rozličné vyučovacie predmety, pričom každý predmet učí jeden učiteľ. Podobným spôsobom je možné ustočniť i diferenciaciu v rámci dvoch tried.

Literatúra:

1. Hrabinská, M.: *Integračné tendencie európskych kapitalistických krajín vo výchove a vzdelávaní a ich spolupráca v tejto oblasti.* Bratislava. ÚIPMTV 1989, s. 4.
2. Hrabinská, M.: *tamtiež.*
3. Hrabinská, M.: *Jedna z možných ciest.* Učiteľské noviny, č. 33, s. 6-7, Bálint, E.: *Návrh realizácie diferenciacie na základnej škole podľa záujmov a schopností žiakov od šk. r. 1991/92.* Učiteľské noviny, 1991, č. 4 s. 3.
4. Kusá, D.: *Diferenciacia versus uniformosť.* Učiteľské noviny, 1991, č. 2, s. 3.